

เกร็ดความรู้ด้านศาสนาในพิธีบำเพ็ญกุศล อุทิศถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

เรื่อง การสวดพระอภิธรรม

โดยกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

การสวดพระอภิธรรม

การสวดพระอภิธรรมเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นธรรมเนียมหรือประเพณีที่พุทธศาสนิกชนถือปฏิบัติในพิธีบำเพ็ญกุศลที่เกี่ยวข้องกับศพหรือผู้วายชนม์ เจ้าภาพหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้วายชนม์จะนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน ๔ รูป สวดพระอภิธรรม ณ สถานที่บำเพ็ญกุศลศพ ซึ่งโดยมากมักเป็นเวลาช่วงค่ำหรือตอนกลางคืน ทั้งนี้ หากเป็นพระศพของเจ้านายจะจัดให้มีการสวดทั้งกลางวันและกลางคืนตามจำนวนวันที่กำหนด ในกรณีของศพของบุคคลหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับพระบรมราชานุญาตตลอดจนพระศพเจ้านาย สำนักพระราชวังจะได้มีหมายรับสั่งให้กรมการศาสนามีภูิกานิมนต์ “พระพิธีธรรม” สวดพระอภิธรรม ซึ่งในปัจจุบันพระพิธีธรรมในกรุงเทพมหานครมาจากพระอาราม ๑๐ พระอาราม คือ ๑. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๒. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ๓. วัดสุทัศนเทพวราราม ๔. วัดบวรนิเวศวิหาร ๕. วัดสระเกศ ๖. วัดราชสิทธาราม ๗. วัดระฆังโฆสิตาราม ๘. วัดจักรวรรดิราชาวาส ๙. วัดประยุรวงศาวาส ๑๐. วัดอนงคาราม

บทที่ใช้ในการสวดพระอภิธรรม

บทที่ใช้ในการสวดพระอภิธรรมนั้นมีหลายบท เช่น บทพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ บทพระธรรมใหม่ บทพระอภิธัมมัตถสังคหะ (บทที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมในพระอภิธรรมปิฎกที่รวบรวมและย่อธรรมะชั้นสูงเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพาน) บทสวดสหัสสนัย บทสวดมนต์แปล แต่บทสวดหลักที่ใช้สวดโดยทั่วไป คือ บทพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ที่เป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงปรมัตถธรรม อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งเป็นธรรมอันละเอียดลุ่มลึกและประเสริฐกว่าธรรมทั้งหมด ไม่กล่าวพาดพิงถึงสัตว์ บุคคล เหตุการณ์และสถานที่แต่อย่างใด การได้ฟังพระอภิธรรมจะทำให้ผู้ฟังเกิดการเปรียบเทียบกับอาการจากไปของผู้วายชนม์ ที่ทำให้เห็นถึงสัจธรรมของชีวิตที่เกิดขึ้นในเบื้องต้น ตั้งอยู่ในท่ามกลาง และดับไปในที่สุด บทพระอภิธรรมมีทั้งหมด ๗ บท ได้แก่

บทที่ ๑ บทพระสังคณี หรือพระธัมมสังคณี เป็นบทที่กล่าวด้วยเรื่อง ๑) กุศล คือ ความดี ๒) อกุศล คือ ความไม่ดีหรือความชั่ว ๓) อพยากฤต คือ เรื่องที่เป็นกลางๆ ไม่เป็นทั้งความดีและความชั่ว

บทที่ ๒ บทพระวิภังค์ เป็นบทที่กล่าวถึงการจำแนกส่วนประกอบของชีวิตออกเป็น ๕ ชันซ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

บทที่ ๓ บทพระธาตุกถา เป็นบทที่กล่าวด้วยการเข้ากันได้ของธาตุต่าง ๆ อันเป็นธรรมชาติที่คงไว้ซึ่งสภาพของตน เช่น เยื่อกระดูก เลือด ปัสสาวะ ลมหายใจ ความร้อนในร่างกาย ความรู้สึก เป็นต้น

บทที่ ๔ บทพระปุคคลบัญญัติ เป็นบทที่กล่าวด้วยการแบ่งประเภทของบุคคล คือ แบ่งตามรูปร่างผิวพรรณ ตามอวัยวะการรับรู้ แบ่งตามลักษณะธาตุทั้ง ๖ แบ่งตามความจริง แบ่งตามสิ่งที่เป็นใหญ่ในร่างกาย แบ่งตามลักษณะคุณธรรมของแต่ละบุคคล

บทที่ ๕ บทพระกลาวัตถุ เป็นบทที่กล่าวด้วยการตัดสินใจขัดแย้ง เพื่อหาสิ่งที่ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

บทที่ ๖ บทพระยมก เป็นบทที่กล่าวด้วยการอธิบายหลักธรรมด้วยการตั้งคำถามคำตอบเป็นคู่ๆ กัน เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ชัดเจนขึ้น

บทที่ ๗ บทพระมหาปฏฐาน เป็นบทที่กล่าวด้วยเรื่องปัจจัยในการสนับสนุนของแต่ละเรื่อง เช่น ปัจจัยสนับสนุนจากสิ่งที่เป็นเหตุ ๖ ประการ ปัจจัยสนับสนุนจากสิ่งที่เป็นอารมณ์ ๖ ประการ เป็นต้น

ทำนองที่ใช้ในการสวดพระอภิธรรม

ในการสวดพระอภิธรรมนั้น พระสงฆ์ที่นิมนต์มาสวด มีการสวดในทำนองที่แตกต่างกันออกไป และทำนองการสวดนั้น มีดังต่อไปนี้

๑. ทำนองสังโยค เป็นการสวดเหมือนกับการสะกดตัวในหนังสือประกอบคำอ่าน โดยสวดเป็นประโยค เช่นเดียวกับที่พระสงฆ์สวดพระพุทธรูปมนต์ พระสงฆ์ใช้ทำนองนี้สวดในงานศพของประชาชนทั่วไป

๒. ทำนองหลวง เป็นการสวดที่มีระดับเสียงสูงต่ำ เบาหนัก สั้นยาว ที่มีลักษณะเป็นทำนองหลัก ซึ่งถือเป็นทำนองมาตรฐานของการสวดพระอภิธรรมของพระพิธีธรรม ซึ่งทำนองหลวงนี้มีการแบ่งย่อยออกไป เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละบทสวดและของแต่ละวัด พระครูกุศลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม) วัดราชสิทธิธาราม ได้อธิบายไว้ในหนังสือพระพิธีธรรมว่า ทำนองหลวงที่ใช้สวดมีทำนองต่างๆ ดังนี้

๒.๑ ทำนองกะ คือ การสวดที่มีลักษณะออกเสียงลงตัว ชัดเจน และเอื้อนเสียงมีจังหวะหยุดเป็นวรรค ซึ่งมี ๒ ลักษณะ คือ กะเปิด มีการสวดเน้นการออกเสียงคำสวดชัดเจน และกะปิด เป็นการสวดเอื้อนเสียงยาวต่อเนื่องกันตลอดทั้งบท

๒.๒ ทำนองเลื่อน คือ การสวดที่มีการเอื้อนเสียงสวดยาวต่อเนื่องกันตลอดทั้งบท ไม่เน้นความชัดเจนของคำสวด ซึ่งบางครั้งก็เรียก กะเลื่อน หรือกะเคลื่อน

๒.๓ ทำนองลากซุง คือ การสวดที่มีการออกเสียงหนักลงที่ทุกตัวอักษร โดยการลากเสียงเอื้อนจากหนักไปหาเบาตลอดทั้งบท เหมือนการลากซุงหรือลากสิ่งของที่หนัก จะมีเสียงเคลื่อนแรงในช่วงแรกและเมื่อใกล้จะหมดกำลัง เสียงก็จะเบาลง

๒.๔ ทำนองสรภัญญะ คือ การสวดสังโยค สวดเป็นรูปประโยคและหยุดตามรูปประโยคของฉันทลักษณ์ ซึ่งจะมีการใช้เสียงเอื้อนบ้างเล็กน้อยไม่ให้เสียอักขรวิธี

ทำนองสังโยค พระสงฆ์จะใช้สวดพระอภิธรรมในงานศพของประชาชนโดยทั่วไป ส่วนทำนองหลวงนั้น พระสงฆ์ใช้สวดพระอภิธรรมในงานศพของบุคคลสำคัญ เช่น พระบรมศพ พระบรมศพเจ้านาย หรือในงานบำเพ็ญกุศลศพของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับพระบรมราชานุเคราะห์ เป็นต้น

ในการสวดทำนองหลวงนั้น พระที่สวดเป็น “พระพิธีธรรม” จากพระอารามที่ได้รับแต่งตั้งให้มีพระพิธีธรรม ในกรุงเทพมหานคร มีพระอารามจำนวน ๑๐ พระอาราม โดยแต่ละพระอารามนั้นใช้บทสวดและทำนองการสวดพระอภิธรรมที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

๑. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ใช้บทสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ และพระธรรมใหม่ โดยใช้ทำนองการสวดเป็นทำนองกะ ทำนองเลื่อน และทำนองลากซุง

๒. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ใช้บทสวดพระธรรมใหม่ โดยใช้ทำนองการสวดเป็นทำนองเลื่อน และทำนองลากซุง

๓. วัดราชสิทธิธาราม ใช้บทสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ โดยใช้ทำนองการสวดเป็นทำนองกะ

๔. วัดระฆังโฆสิตาราม ใช้บทสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ โดยใช้ทำนองการสวดเป็นทำนองเลื่อน

๕. วัดจักรวรรดิราชาวาส ใช้บทสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ และพระธรรมใหม่ โดยใช้ทำนองการสวดเป็นทำนองกะ และทำนองเลื่อน

๖. วัดอนงคาราม ใช้บทสวดพระธรรมใหม่ โดยใช้ทำนองการสวดเป็นทำนองกะ และทำนองเลื่อน

๗. วัดสระเกศ ใช้บทสวดพระธรรมใหม่ โดยใช้ทำนองการสวดเป็นทำนองเลื่อน และทำนองสรภัญญะ

๘. วัดสุทัศนเทพวราราม ใช้บทสวดพระธรรมใหม่ โดยใช้ทำนองการสวดเป็นทำนองสรภัญญะ และทำนองกะ

๙. วัดบวรนิเวศวิหาร ใช้บทสวดพระอภิธรรมมัตถสังคหะ โดยใช้ทำนองการสวดเป็นทำนองสรภัญญะ

๑๐. วัดประยุรวงศาวาส ใช้บทสวดพระธรรมใหม่ โดยใช้ทำนองการสวดเป็นทำนองกะ

สรุป

การสวดพระอภิธรรมเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมายาวนาน และบทสวดที่ใช้ในการสวดพระอภิธรรมนั้น นอกจากเป็นการสวดเพื่ออุทิศให้แก่ผู้วายชนม์ไปแล้ว หากยังเป็นคติสอนใจผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่อีกด้วยว่า สรรพสิ่งนั้น เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา

เสียงพระสวดพระอภิธรรมในยามค่ำคืนของงานศพ เป็นเสมือนการแสดงออกถึงความระลึกถึงและความเคารพต่อผู้ที่จากไป ถือเป็นการส่งวิญญาณให้ไปสู่สุคติด้วยแรงแห่งบุญกุศลที่ผู้เป็นเจ้าภาพและผู้มาร่วมพิธีตั้งใจอุทิศให้ ขณะเดียวกันก็มีความสำคัญต่อผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการช่วยเตือนให้ผู้ฟังได้ระลึกถึงความไม่เที่ยงของชีวิตตามคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า สรรพสิ่งทั้งหลายล้วนมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงความตายได้ การได้ฟังเสียงพระสวดจึงเป็นโอกาสให้ผู้ร่วมงานได้สงบใจ พิจารณาชีวิต และสร้างสติให้เกิดขึ้นในท่ามกลางความสูญเสีย การสวดพระอภิธรรมจึงไม่เพียงแต่เป็นขนบธรรมเนียมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของความรัก ความเมตตา และการยอมรับในกฎแห่งธรรมชาติที่มีอยู่

อ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (๒๕๖๑). พระพิธีธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กรมศิลปากร. (๒๕๖๔). จดหมายเหตุงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหิตลธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร. กรุงเทพฯ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร.
- หอมรดกไทย. (ออนไลน์). พิธีสงฆ์ในงานบุญ. สืบค้นจาก <http://www.thaiheritage.net/religion/>